

Dure arbeid in een duale economie

DRS. J.H.M. DONDERS – DRS. A.M. VAN NUNEN*

De sectoren van de economie profiteren niet gelijkmatig van generieke beleidsmaatregelen. Zo zal een beleid dat op loonkostenmatiging en bezuiniging is gericht vooral de arbeidsextensieve exportsector bevoordelen en slechts op termijn positieve effecten hebben op de binnenlandse sectoren. De huidige macromodellen zijn echter niet toegesneden op een duale ontwikkeling van de economie. Om in dit manco te voorzien ontwerpen de auteurs een eenvoudig twee-sectorenmodel waarmee eventuele scheefgroei kan worden gesignaleerd en de effecten ervan kunnen worden doorgerekend. Met dit model stellen de auteurs diverse „spoorboekjes” op. Duidelijk blijkt dat wanneer de wereldhandel aantrekt, inderdaad scheefgroei voorkomt, maar er is een combinatie van beleidsmaatregelen denkbaar waarmee een divergerende sectorale ontwikkeling wordt voorkomen.

1. Inleiding

Aan de hand van een relatief eenvoudig twee-sectorenmodel zullen we in dit artikel de gevolgen nagaan van maatregelen die van verschillende zijden naar voren zijn gebracht om de werkgelegenheid te bevorderen. In het algemeen spelen in dit verband twee overwegingen. Het herstel zoals zich dat nu aftekent, treedt slechts op in de relatief arbeidsextensieve exportsectoren. Sterke groei daar, met achterblijven van binnenlandse sectoren, leidt niet tot dalende werkloosheid in de gehele economie. De tweede overweging is die waarin de wijze van heffing van collectieve middelen de produktiefactor arbeid benadeelt. Wanneer werkgevers- en werknemerspremies voor sociale verzekeringen worden gebaseerd op de loonsom, worden de voor de ondernemer relevante bruto beloningsvoeten beïnvloed ten faveure van kapitaal. Dit heeft volgens velen invloed (gehad) op de kapitaalintensiteit van het gehele productieproces, niet in het minst doordat relatief arbeidsintensieve diensten uit de markt geprijsd zijn en worden.

Paragraaf 2 bevat een overzicht van de te bespreken economische impulsen. De eerste is de stijgende vraag naar Nederlandse producten vanuit het buitenland. De overige gaan terug op mogelijke beleidslijnen. Na deze kwalitatieve bespreking volgt in paragraaf 3 een beschrijving van het te hanteren model. De cijfermatige uitwerking van de impulsen en een bespreking daarvan besluiten het betoog.

2. Zes te analyseren impulsen

Ongelijkmatige sectorale ontwikkeling

De eerste variant van ons model is opgezet om de veelgehoorde waarschuwing van scheefgroei in de Nederlandse economie na te trekken. Vele economen¹⁾ en uiteraard ook vertegenwoordigers van het desbetreffende segment van het bedrijfsleven spreken hun zorg erover uit dat de loonmatiging, gecombineerd met de bezuinigingen bij de overheid een sterke negatieve invloed hebben op de bedrijven die zich oriënteren op de binnenlandse markt. Waar het aantrekken van de wereldhandel en een hoge dollarkoers de internationaal georiënteerde bedrijven goede afzetmogelijkheden bieden, worden de op de binnenlandse markt opererende ondernemingen met vraaguitval geconfronteerd. Met een macro-economisch model is het per definitie onmogelijk deze scheefgroei te analyseren. Hoewel ons model en expliciet onderscheid maakt tussen exportsectoren en producenten voor de binnenlandse markt, is het toch mogelijk deze problematiek hierin te laten zien. Zoals uit de volgende paragraaf blijkt, is het exportaandeel van de goederensector veel groter dan dat van de dienstensector. Vraag vanuit het buitenland

werkt dan uiteraard verschillend door in de sectoren. Overeenkomstig de realiteit is hierbij geen sprake van volledige afscherming tussen de sectoren, maar scheidt extra goederenafzet meer produktiemogelijkheden voor de dienstensector. In hoeverre een stijging van de wereldhandel de verhouding tussen goederen- en dienstenproductie (lees: tussen internationaal en nationaal georiënteerde bedrijven) doet veranderen, komt naar voren in de resultaten van variant 1.

Subsidieverlaging gecombineerd met verlaging van sociale premies

Onze modelmatige aanpak is zodanig dat met deze variant zo uiteenlopende voorstellen als die van Schouten en van Kolnaar²⁾ en van Duisenberg³⁾ binnen één kader kunnen worden vergeleken. Genoemde hoogleraren maken zich sterk voor een verlaging dan wel afschaffing van de WIR-premies, waarbij de vrijkomende middelen gebruikt zouden moeten worden om de koopkracht van werknemers te verhogen via verlaging van de loonbelasting en/of de sociale premies. Randvoorwaarde bij deze operatie is budgetneutraliteit. Duisenberg komt met een vrijwel gelijklopend voorstel, zij het ingegeven door volstrekt andere overwegingen. Staat bij Schouten en Kolnaar vermindering van vraaguitval centraal, Duisenberg wil de vrijkomende WIR-gelden gebruiken ter verlaging van de sociale lasten van de werkgevers ten einde te voorkomen dat het kapitaalintensiever worden van het productieproces kunstmatig bevoordeeld blijft. In ons rekenmodel komen beide opties met elkaar overeen wanneer wij veronderstellen dat loonbelasting geheel wordt afgewenteld door de loontrekkers.

Variante 2 geeft de cijfermatige conclusies van een en ander.

Variante 3 geeft de gevolgen weer van het voorstel van Schouten en Kolnaar wanneer de afwenteling van de loonbelasting onvolledig is. De afwentelingscoëfficiënt is daarbij op 25% gesteld, globaal in overeenstemming met het CPB-model Freia. De in loonbelasting (inclusief werknemerspremies) en werkgeverspremies voor de sociale verzekeringen uiteenvallende collectieve druk op het looninkomen kan aldus onderscheiden worden aan de hand van het afwentelingsgedrag. Ook in de relevante andere

* Beide auteurs zijn werkzaam bij de Vakgroep Algemene Leer en Geschiedenis van de Economie van de Katholieke Hogeschool Tilburg.

1) Zie o.a. SER, *Advies sociaal-economisch beleid op middellange termijn 1984-1987*, publicatie nr. 9, april 1984, blz. 15 en 16.

2) D.B.J. Schouten en A.H.J. Kolnaar, Tekortschietende politieke reacties, *ESB*, 15 februari 1984, blz. 170.

3) Zie interview in *de Volkskrant* van 2 mei 1984; zie ook C.A. de Kam, Weggegooid geld, *ESB*, 9 mei 1984, blz. 419.

varianten geldt dat volledige afwenteling impliceert dat het gaat om werkgeverspremies; onvolledige afwenteling gaat terug op loonbelasting.

Sociale lasten samennemen met vennootschapsbelasting

Op basis van dezelfde overweging als die van Duisenberg – het tegengaan van het kunstmatig relatief duur maken van de factor arbeid – komen vanuit het bedrijfsleven zelf voorstellen, waarin de sociale lasten (op de loonsom) worden gezien als een voorheffing van de vennootschapsbelasting 4). In wezen komt deze variant overeen met het voorstel van de ministers van de sociaal-economische vijfhoek (zie *NRC Handelsblad* 19 juni 1984), waarin de verdere verlaging van de vennootschapsbelasting wordt uitgeruild tegen een verlaging van de sociale lasten voor de werkgevers. De voor de hand liggende modellering van een dergelijke optie is een verlaging van de sociale lasten, gecombineerd met een zodanige verhoging van de winstbelasting dat het financieringssaldo niet verandert. Gezien het feit dat verhoging van de winstbelasting de beschikbare winsten op dezelfde wijze beïnvloedt als een verlaging van de WIR-premies en soortgelijke subsidies, komt deze variant overeen met variant 2.

Verschuiving van directe naar indirecte belastingen

In de publikatie *Lastenverschuiving en werkgelegenheid* 5) geeft een aantal economen onder andere aan welke gevolgen verwacht zouden mogen worden van een verschuiving van de directe belastingen naar de BTW. In het kort weergegeven achten zij positieve gevolgen voor de Nederlandse volkshuishouding mogelijk doordat verlaging van de directe belastingen inclusief sociale premies relatief arbeidsintensieve bedrijven bevordert, doordat de motivatie van arbeiders stijgt aangezien een bestedingsbelasting door hen als minder drukkend wordt beschouwd dan directe belastingen en doordat het zwarte circuit aldus wordt verkleind. Het kwantitatieve karakter van onze aanpak verhindert dat de twee laatstgenoemde effecten kunnen worden meegenomen. Onwetendheid omtrent de omvang van de informele sector en omtrent de relevante elasticiteiten bij terugdringing van het zwarte circuit en bij verhoging van de arbeidsmotivatie zouden berekeningen uiterst speculatief doen zijn. In genoemde publikatie zijn deze twee zaken overigens ook niet doorgerekend.

Resteert te onderzoeken welke de gevolgen zijn voor de goederen- en dienstensector van lastenverschuiving. Een en ander is in de varianten 4 en 5 gedaan waarin de resultaten van een negatieve loonimpuls worden berekend. Onzes inziens is deze impuls de juiste vertaling van hetgeen in *Lastenverschuiving en werkgelegenheid* in dit verband naar voren is gebracht. In die studie is namelijk gepostuleerd dat directe belastingen op het looninkomen worden afgewenteld op de overige inkomens, terwijl dat bij indirecte belastingen niet het geval is. Verschuiving van directe naar indirecte belastingen impliceert in deze omstandigheid een koopkrachtdaling van de loontrekkers en een verruiming van de overige inkomens, wat overeenkomt met de gevolgen van een negatieve loonimpuls. Aldus is meer duidelijkheid geschapen omtrent het wezenlijke karakter van de impuls.

Ook aan een tweede punt van kritiek op genoemde publikatie kan tegemoet worden gekomen. Ofschoon het in het onderhavige gespecificeerde twee-sectorenmodel eenvoudig te noemen is, is het in principe een betere basis voor uitspraken over de sectorale gevolgen van impulsen dan een macro-model als Vintaf. In dat model worden bij voorbeeld geen onderlinge leveringen tussen de twee sectoren gespecificeerd, terwijl voor de dienstensector het uitvoersaldo exogeen wordt verondersteld.

Varianten 4 en 5 bevatten dus een loonmatiging, waarbij wederom budgetneutraliteit wordt verondersteld. Voor zover loondaling het financieringssaldo positief beïnvloedt 6), wordt dat gecompenseerd door een daling van de loonbelasting. Om de resultaten vergelijkbaar te houden met de varianten 2 en 3 is bij de loonbelasting verondersteld dat deze geheel respectievelijk voor een kwart wordt afgewenteld.

In deze variant van verschuiving in de belastingdruk kan ook de optie van onder anderen Geel 7) naar voren worden gebracht. Deze houdt in het vervangen van de premies AKW, AAW en AWBZ door indirecte belastingen. De gedachte hierachter is dat

een dergelijke verschuiving in de belastingen de factor arbeid goedkoper maakt (bij verlaging van de sociale premies is dat evident, bij beperking van de loonbelasting dient aangenomen te worden dat deze samengaat met een evenredige bruto-loonsverlaging). Hierdoor zouden positieve werkgelegenheidseffecten gerealiseerd kunnen worden, omdat de kapitaalintensivering van het productieproces zou worden gestopt, terwijl bovendien relatief arbeidsintensieve producten (diensten) in verhouding meer gevraagd zouden gaan worden.

Het is onnodig deze optie modelmatig uit te werken aangezien de verhoopde effecten definitief reeds onaannemelijk zijn. Doordat het bedrijfsleven bij investering en export geen BTW verschuldigd is, rust de indirecte belastingdruk uitsluitend op de consumptie. Doordat de consumptieprijzerverhoging de koopkracht aantast, moet voor een zelfde bedrag een positieve loonimpuls worden gegeven ten einde te voorkomen dat een negatieve bestedingsontwikkeling het tegenovergestelde van het beoogde effect geeft. De verhoging van de BTW verhoogt de belastingontvangsten van de overheid, die deze weer doorgeeft in de vorm van een verlaging van de werkgeverslasten. Per saldo heeft de gehele operatie geen enkel reëel effect. De loonvoet inclusief werkgeverslasten is niet veranderd, waarmee elke eventuele bevoordeling van arbeidsintensieve sectoren niet tot stand komt. Het bruto en netto nominale loon zijn gestegen met hetzelfde bedrag als de BTW-opbrengst, zodat het reële loon constant is: de consumptieprijzerverhoging loopt namelijk in de pas met de BTW. Aangezien op investeringen en export geen indirecte belasting drukt, gebeurt er per definitie niets met de betreffende prijzen. Samengevat: van bevoordeling van de dienstensector is geen sprake wanneer koopkrachtverlies wordt voorkomen; export en investeringen krijgen om dezelfde reden geen positieve impuls; loonsverhoging en verlaging van sociale lasten compenseren elkaar.

Verlaging van de loonbelasting

Om na te gaan hoe een minder stringent bezuinigingsbeleid, vooral – zoals gezegd – voorgestaan door het op het binnenland georiënteerde bedrijfsleven, inwerkt op de economie en met name op de verhouding tussen de goederen- en de dienstensector, wordt in de zesde en laatste variant een loonbelastingverlaging (zonder afwenteling) bezien. Centraal staat hierbij dat ex post de verslechtering van het financieringssaldo veel minder groot zou kunnen zijn dan ex ante.

3. Het model

Het door ons gehanteerde twee-sectorenmodel is geformuleerd in termen van relatieve afwijkingen van een pad van gestage groei. We sluiten wat dat betreft aan bij het werk van Schouten 8). Met een op de bedoelde wijze geformuleerd model is het mogelijk om rechtstreeks „spoorboekjes” te berekenen in plaats van deze te bepalen als het verschil tussen een alternatieve en een centrale projectie. In de terminologie van het Centraal Planbureau heet een relatieve trendafwijking een gecumuleerd procentueel effect.

Het model bestaat uit 43 vergelijkingen en evenveel onbekenden. Van deze relaties hebben er 27 betrekking op definities, die alle volgen uit de nationale boekhouding. Korthedshalve worden de exploitatierekeningen van de uitgangssituatie niet weergegeven, maar volstaan we met een karakterisering van hun es-

4) C.J.M. Eijsbouts, Een nieuw concept voor de vennootschapsbelasting, *ESB*, 9 november 1983, blz. 1034 en 1035.

5) Soetekouw e.a., *Lastenverschuiving en werkgelegenheid*, Landelijke Samenwerking Economisten, 1983.

6) N.b. Hier is koppeling verondersteld tussen enerzijds lonen in de marktsector en anderzijds overheidslonen en uitkeringen. Tevens is er van uitgegaan dat de winstbelasting oploopt met de toeneming van de netto winsten.

7) W.G.A. Geel, De BTW als instrument van het economisch beleid, *Maandschrift Economie*, jg. 16, 1982, no. 7/8.

8) Zie bij voorbeeld D.B.J. Schouten, *Macht en Wanorde*, Leiden, 1980.

sentie. Bij het opstellen van de rekeningen is getracht zoveel mogelijk aan te sluiten bij de globale empirie van de Nederlandse volkshuishouding. Tegelijkertijd is er echter naar gestreefd de nationale boekhouding zo op te bouwen dat het op basis daarvan geformuleerde model tamelijk eenvoudig blijft. De vereenvoudigingen waartoe het laatstgenoemde streven heeft geleid, zijn onzes inziens verantwoord, daar onze analyse een globaal kwantitatief karakter draagt. We beschouwen ons model niet als een instrument om het precieze kwantitatieve effect van bepaalde impulsen te bepalen. We gebruiken het model slechts als een hulpmiddel bij het in kaart brengen van een aantal kwalitatieve samenhangen.

Met betrekking tot de bedrijven onderscheiden we twee sectoren, te weten de goederen- en de dienstensector 9). De goederensector heeft een groter winstaandeel dan de dienstensector. Dit hangt samen met de relatief kapitaalintensieve produktiewijze van de eerste. Een ander in het oog springend verschil tussen de twee sectoren is het verschil tussen de uitvoerquoten. De goederensector verkoopt een veel groter deel van zijn produktie aan het buitenland. De dienstensector is dus veel meer aangewezen op de binnenlandse markt dan de goederensector.

De goederensector kent een tekort wat betreft de onderlinge leveringen. Het zal weinig bevreemding wekken dat de dienstensector meer aan de goederensector levert dan omgekeerd. Er dient overigens op te worden gewezen dat een belangrijk deel van de door de goederensector geproduceerde investeringsgoederen richting dienstensector gaat. In de gebruikelijke systematiek van de Nationale Rekeningen worden deze finale leveringen niet aangemerkt als onderlinge leveringen.

De particuliere consumptie omvat een groter aandeel in de afzet van de dienstensector dan in die van de goederensector, voor de export geldt het tegenovergestelde. Voor beide sectoren wordt de export gelijkgesteld aan de import. We gaan er van uit dat de trekkers van loon- 10) en steuninkomen hun gehele beschikbare inkomen consumptief aanwenden. Met betrekking tot de winstgerechtigden veronderstellen we daarentegen dat deze uit hun beschikbare inkomen (waartoe wij naast de bruto winsten minus belastingen ook de van de overheid ontvangen subsidies rekenen) niet consumeren.

De overheidsinkomsten vallen in ons model uiteen in twee categorieën. De eerste daarvan omvat alle collectieve lasten die op het looninkomen drukken. Het gaat hier om de loon- en inkomstenbelasting en de verschillende sociale-verzekeringspremies. Wat deze premies betreft zij er op gewezen dat deze niet alleen betrekking hebben op de door de werknemers betaalde premies, maar ook op de door de werkgevers betaalde. De tweede inkomstenbron van de overheid is de winstbelasting 11). Aan de lastenzijde van de overheidsrekening vigeren onder andere de ambtenarensalarissen en de sociale uitkeringen. Daarnaast treffen we hier de overheidsbestedingen met betrekking tot goederen en diensten aan. Ten slotte onderscheiden we als overheidsuitgaven de aan het bedrijfsleven verstrekte subsidies. Deze omvatten met name de WIR-premies.

Na deze korte toelichting bij de gehanteerde nationale boekhouding (en daarmee in feite van de definitievergelijkingen), bespreken we kort de gedragsvergelijkingen van het model. Deze zijn zoveel mogelijk in overeenstemming met het model Freia van het Centraal Planbureau gekozen 12). We introduceren eerst de macro-economische relaties en vervolgens de sectorale.

We nemen aan dat de particuliere consumptie gelijk is aan de som van het beschikbare loon- en steuninkomen. Dit betekent voor de trendafwijking van het gemiddelde consumptievolume (c_p):

$$c_p = \underline{\ell}_T + w_b \quad (1)$$

waarin: $\underline{\ell}_T$ = totaal aantal inkomsttrekkers;
 w_b = reëel beschikbare loonvoet.

Het totale aantal inkomsttrekkers wordt door ons als een exogene variabele beschouwd. Het betreffende symbool is daarom onderstreept. Aan de bovenstaande vergelijking ligt als impliciete veronderstelling ten grondslag dat de koopkrachtontwikkeling van de inkomsttrekkers van de collectieve sector in de pas loopt met die van de werknemers van de marktsector.

De investeringen verklaren we op traditionele wijze. We gaan er van uit dat de winstgerechtigden een vast gedeelte van hun beschikbare inkomen aanwenden voor investeringsdoeleinden:

$$i = 5/6 y_{rb} + 1/6 s \quad (2)$$

waarin: i = volume van de investeringen;
 y_{rb} = reëel beschikbare winst;
 s = reële subsidies.

De subsidies, een financieringsbron naast de beschikbare winstsom, worden dus verondersteld de investeringen positief te beïnvloeden. Of het in de realiteit niet anders is dan ondernemers en subsidieverleners stellen, willen we hier in het midden laten. We kiezen voor effectiviteit van deze steun om de gevolgen te kunnen nagaan van vervanging van subsidies door bij voorbeeld verlaging van sociale lasten.

We gaan uit van een uniforme loonvorming in de twee sectoren. De loonvergelijking ziet er als volgt uit:

$$p\ell = p_c + h_g + \alpha t\ell + p\ell \quad (3)$$

waarin: $P\ell$ = nominale loonvoet;
 p_c = gemiddelde prijs van de consumptie;
 h_g = arbeidsproductiviteit in de goederensector;
 $t\ell$ = druk van de collectieve lasten op het looninkomen (in % van het beschikbare looninkomen);
 $p\ell$ = loonimpuls.

We veronderstellen derhalve dat de prijsontwikkeling van de consumptie volledig wordt doorberekend in de lonen. Merk bovendien op dat de goederensector geacht wordt de rol van „wage-leader” te vervullen: de arbeidsproductiviteitsstijging van deze sector wordt doorberekend in de lonen van de werknemers van zowel de goederen- als de dienstensector.

De voorlaatste term van de loonvergelijking heeft betrekking op de collectieve lasten die op het looninkomen drukken. Deze betreffen zowel de loon- en inkomstenbelasting en het werknemersaandeel in de sociale premies als het werkgeversaandeel in de sociale lasten. In de uitgangssituatie bedraagt de gemiddelde druk van alle drie lastencategorieën te zamen 47,5% van de loon- som per werknemer. Een mutatie in elk van deze drie categorieën wordt weergegeven met het symbool $t\ell$. De desbetreffende mutatie wordt steeds becijferd in procent-punten van het beschikbare looninkomen. Dit betekent dat indien een mutatie van de collectieve lasten op het looninkomen betrekking heeft op het werkgeversaandeel in de sociale lasten de parameter α de waarde één heeft. De loonvoet na aftrek van dit werkgeversaandeel blijft in het hier bedoelde geval immers ongewijzigd. Als de variabele $t\ell$ daarentegen betrekking heeft op de door de werknemers te betalen collectieve lasten, ligt een geringere waarde van α voor de hand. Een waarde van één zou een volledige afwenteling van veranderingen in de collectieve-lastendruk door de loontrekkers inhouden en dat is in het verleden nooit waargenomen. Wij zullen rekenen met $\alpha = 1/4$. Deze coëfficiënt is ontleend aan Freia. In één van de te presenteren cijfervoorbeelden zullen we echter uitgaan van $\alpha = 0$.

Komen we nu toe aan de sectorale vergelijkingen. De particuliere consumptie bestaat voor een deel uit goederen en voor een deel uit diensten. We veronderstellen dat de consumenten een constante verhouding tussen de waarde van de goederenconsumptie en die van de dienstenconsumptie tot stand brengen. In termen van trendafwijkingen:

9) Woningbezit en (semi)overheid blijven in onze analyse buiten beschouwing.

10) Ons begrip looninkomen omvat ook het toegerekende looninkomen van zelfstandigen.

11) Mutaties in de collectieve druk op het looninkomen worden automatisch verondersteld. Hetzelfde geldt voor de druk van de winstbelasting.

12) Zie CPB, Freia, Een macro-economisch model voor de middellange termijn, Den Haag, 1983.

$$c_{pg} + p_g = c_{pd} + p_d \quad (4)$$

waarin: c_{pg} = particulier consumptievolume van goederen;
 p_g = afzetprijs van goederen;
 c_{pd} = particulier consumptievolume van diensten;
 p_d = afzetprijs van diensten.

De bovenstaande formule impliceert een substitutie-elasticiteit tussen goederen en diensten van één. Een stijging van de prijsverhouding tussen goederen en diensten met 1% veroorzaakt derhalve een daling van de verhouding tussen het consumptievolume van goederen en dat van diensten van 1%.

De overheidsbestedingen aan zowel goederen (c_{gg}) als diensten (c_{gd}) worden qua volume exogeen verondersteld:

$$c_{gg} = \underline{c}_{gg} \quad (5)$$

$$c_{gd} = \underline{c}_{gd} \quad (6)$$

De uitvoer van goederen wordt bepaald geacht door de wereldhandel en de concurrentiepositie:

$$b_g = \underline{m}_w - 2(p_g - p'_g) \quad (7)$$

waarin: b_g = uitvoervolume van goederen;
 $\underline{m}_w$ = wereldhandelsvolume;
 p'_g = concurrerend uitvoerprijspeil van goederen.

De prijselasticiteit van de goederenuitvoer bedraagt dus twee. De uitvoer van diensten wordt, in navolging van het Freia-model, complementair verondersteld met die van goederen:

$$b_d = 0,6 b_g \quad (8)$$

waarin: b_d = uitvoervolume van diensten.

De invoer van zowel goederen als diensten wordt in verband gebracht met de bruto afzet van de betreffende sector en de relevante concurrentiepositie. De twee invoervergelijkingen zijn derhalve de volgende:

$$m_g = v_g + 1/2(p_g - p_{mg}) \quad (9)$$

waarin: m_g = invoervolume goederen;
 v_g = bruto afzetvolume goederensector;
 p_{mg} = invoerprijs van goederen.

$$m_d = v_d + 1/2(p_d - p_{md}) \quad (10)$$

waarin: m_d = invoervolume diensten;
 v_d = bruto afzetvolume dienstensector;
 p_{md} = invoerprijs van diensten.

De onderlinge leveringen tussen de goederen- en de dienstensector worden complementair verondersteld met de ontwikkeling van de afzet van de twee sectoren:

$$o_{dg} = v_g \quad (11)$$

waarin: o_{dg} = volume van de leveringen van de diensten- aan de goederensector.

$$o_{gd} = v_d \quad (12)$$

waarin: o_{gd} = volume van de leveringen van de goederen- aan de dienstensector

De gedragsvergelijkingen die nu nog geen aandacht hebben gekregen, zijn die voor de werkgelegenheid en de afzetprijs van de twee sectoren. De bedoelde vergelijkingen zijn uiterst eenvoudig. Voor de werkgelegenheid hanteren we twee werkgelegenheidsvergelijkingen van het Verdoorn-type:

$$l_g = 3/4 y_g \quad (13)$$

waarin: l_g = werkgelegenheid in de goederensector;
 y_g = productievolume van de goederensector.

$$l_d = 3/4 y_d \quad (14)$$

waarin: l_d = werkgelegenheid in de dienstensector;
 y_d = productievolume van de dienstensector.

Met betrekking tot de prijsvorming gaan we uit van de kosten-theorie van de inflatie. De prijsontwikkeling wordt derhalve verklaard uit enerzijds het verloop van de produktiekosten¹³) en anderzijds de prijsontwikkeling van de relevante buitenlandse concurrenten. Voor de afzetprijs van de goederensector ziet de prijsvormingsrelatie er dan als volgt uit:

$$p_g = \frac{1}{2} \left\{ \frac{4}{9} (p_g - h_g) + \frac{4}{9} p_{mg} + \frac{1}{9} p_d \right\} + \frac{1}{2} p'_g \quad (15)$$

Met betrekking tot de goederensector wordt er derhalve van uit gegaan dat de prijsontwikkeling voor de helft bepaald wordt door de prijsstijging van de concurrenten. Dat geldt vanzelfsprekend in veel mindere mate voor de dienstensector. We zullen daarom uitgaan van een prijsvormingsvergelijking voor diensten die gebaseerd is op de hypothese dat de prijs van diensten geheel bepaald wordt door de desbetreffende kostenontwikkeling:

$$p_d = \frac{20}{27} (p_d - h_d) + \frac{5}{27} p_{md} + \frac{2}{27} p_g \quad (16)$$

waarin: h_d = arbeidsproductiviteit dienstensector.

De eenvoud van onze werkgelegenheids- en prijsvormingsfuncties is te danken aan de veronderstelling dat thans het vraagmodel actueel is. Zoals eerder verschillende anderen hebben beweerd, is deze hypothese verantwoord in het licht van de volgens de CPB-modellen in het recente verleden tot stand gebrachte aanzienlijke daling van de bezettingsgraad.

In een economie die gekenmerkt wordt door een tamelijk grote rendabele overcapaciteit, wordt de werkgelegenheid vanzelfsprekend niet bepaald door het aantal arbeidsplaatsen, maar door de productie. Hoe groter de productie is, hoe geringer immers de overcapaciteit zal zijn en hoe groter daarmee de vraagwerkgelegenheid. Dat het aantrekken van de produktiegroei in het model niet tot een procentueel even grote stijging van de werkgelegenheid leidt, heeft te maken met de thans in het bedrijfsleven aanwezige interne arbeidsreserve. Het werkgelegenheidseffect van een stijging van de productie wordt daardoor natuurlijk beperkt.

Uit de prijsvergelijkingen blijkt dat we geen rekening houden met een verband tussen de prijsontwikkeling en de bezettingsgraad. Ook deze veronderstelling volgt uit de overtuiging dat er sprake is van een tamelijk grote overcapaciteit. Deze is in de dienstensector ongetwijfeld groter dan in de goederensector, maar kenmerkt beide. Impulsen die de bezettingsgraad verhogen, zullen daarom thans geen prijsverhogende werking hebben. Voor „crowding out”-effecten behoeft slechts gevreesd te worden als er in de uitgangssituatie sprake is van een volledige bezetting van de productiecapaciteit.

Opgemerkt zij nog dat eenvoudshalve in het model geen vertragingen zijn opgenomen. Bijgevolg berekent het model de effecten van impulsen op middellange termijn (circa 4 jaar). Enkele van de hier gebruikte elasticiteiten bereiken de door ons gekozen waarden namelijk pas op deze termijn. Men denke in dit verband met name aan de prijselasticiteit van de goederenuitvoer.

De volgende paragraaf geeft eerst de uitkomsten van de ver-

13) We veronderstellen met betrekking tot de bepaling van het kostenverloop dat de ondernemers er naar streven – indien de buitenlandse concurrenten dit mogelijk maken – de winst per eenheid produkt in de pas te laten lopen met de loonkosten per eenheid produkt.

schillende impulsen. Deze stoten hebben het karakter van een eenmalige, definitieve verhoging van het niveau van een bepaald de grootheid. De resultaten zijn daarom te interpreteren als de op middellange termijn te verwachten relatieve niveauveranderingen. Desgewenst kan men aan de uitkomsten de interpretatie geven van de op termijn te verwachten gemiddelde jaareffecten, indien de impulsen niet eenmalig, maar voortdurend optreden. In de tekst houden we ons aan de eerste interpretatie.

4. Conclusies

Toeneming wereldhandel. Een vergroting van de wereldhandel heeft de voor de hand liggende positieve gevolgen voor de productie, zoals kolom 1 van de tabel laat zien. Met name de goederensector plukt hiervan de vruchten vanwege het relatief grote exportaandeel van deze sector. De dienstensector expandeert iets minder. Tevens speelt hier een rol dat bij een aantrekkende goederenexport de dienstenuitvoer weliswaar ook stijgt, maar procentueel minder. Uiteraard betekenen de leveringen van de dienstensector aan de goederensfeer ook een produktiestimulus voor de diensten. De aantrekkende groei van de goederensector verhoogt aldaar de produktiviteit. Het fungeren als „wage leader” leidt er dan toe dat de lonen in beide sectoren worden verhoogd. Dit betekent voor de relatief arbeidsintensieve dienstensector een nadeel wat betreft de binnenlandse afzet. Voor de goederensector impliceert dit juist een concurrentiepositieverslechtering ten opzichte van het buitenland.

De belangrijkste oorzaak van het teruglopend financieringstekort (exclusief rentelasten) is de werkgelegenheids groei, die het aantal uitkeringsgerechtigden verlaagt. Een geringe rol speelt hier ook het feit dat de materiële overheidsbestedingen niet ex hypothesi meegroeien met het nationale inkomen. De lo-

pende rekening verbetert in nagenoeg dezelfde mate als het financieringssaldo van de collectieve sector toeneemt.

We hebben nu gezien dat de aantrekkende wereldhandel inderdaad enige scheefgroei veroorzaakt. Vervolgens gaan we enkele beleidsvoorstellen na waarvan soms beweerd wordt dat ze de binnenlandse c.q. dienstensector relatief zouden kunnen versterken.

Verlaging van het werkgeversaandeel in de sociale lasten, gefinancierd met een vermindering van bedrijfssubsidies is daarvan een voorbeeld. Kolom 2 is gebaseerd op een verlaging van de werkgeverslasten met 1% van het beschikbare looninkomen, gecombineerd met een zodanige subsidiebeperking dat de tekortquote van de collectieve sector per saldo niet muteert. In plaats van de aangegeven verlaging van de subsidies, kan ook worden uitgegaan van een verhoging van de druk van de winstbelasting met een zelfde bedrag.

De belangrijkste conclusie van deze gecombineerde impuls is het nauwelijks uiteenlopen van de productie- en werkgelegenheidsresultaten in goederen- en dienstensector. De beperking van de sociale lasten bevoordeelt weliswaar de concurrentiepositie van de diensten op de binnenlandse markt, maar dat effect wordt overschaduwed door de betekenis van de loonkostenmatiging voor de exportpositie van de goederensector. De verlaging van de subsidies en daarmee van het beschikbare inkomen van de winstgerechtigden vermindert echter de investeringen. Omdat deze laatste geheel afkomstig zijn van de goederensector betekent dit terreinverlies van die sector. De verandering van het saldo op de lopende rekening is uiterst gering, hetgeen met name een gevolg is van de nagestreefde budgetneutraliteit. Hierdoor behoeft niet gevreesd te worden voor een mogelijke appreciatie. De vaak geventileerde stelling dat een politiek van loonkostenmatiging slechts leidt tot appreciatie van de eigen munt, is daarom hier niet aan de orde. Ten slotte dient vermeld dat de in-

Tabel. Effecten van zes impulsen berekend met een eenvoudig twee-sectorenmodel

	Varianten					
	1	2	3	4	5	6
Veronderstellingen:						
- volume van de wereldhandel	1	0	0	0	0	0
- subsidies in lopende prijzen	1	-1,35 f)	-8,57 g)	0	0	0
- winstbelasting a)	0	0 f)	0 g)	0	0	0
- sociale lasten werkgevers b)	0	-1	0	-7,16	0	0
- loonimpuls c)	0	0	0	-1	-1	0
- collectieve lasten werknemers b)	0	0	-1	0	-1,12	-1
Resultaten:						
macro						
- volume van de productie	0,40	0,87	0,50	6,75	1,06	0,61
- werkgelegenheid	0,29	0,65	0,39	5,03	0,79	0,47
- nominale loonvoet d)	0,20	-1,98	-0,60	-16,02	-2,52	0,02
- reëel beschikbaar loon	0,13	0,22	0,82	0,80	0,13	1,11
- consumptieprijis	0,07	-1,20	-0,42	-9,66	-1,52	-0,09
- arbeidsinkomensquote e)	0,01	-0,44	-0,12	-3,55	-0,56	-0,01
- reëel beschikbaar winstinkomen	0,43	1,22	0,53	9,69	1,52	0,57
- collectief financieringssaldo in lopende prijzen e)	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	-0,29
- saldo lopende rekening in lopende prijzen e)	0,25	0,04	-0,04	0,39	0,06	-0,29
goederensector						
- volume van de productie	0,54	0,89	0,27	7,21	1,13	0,44
- werkgelegenheid	0,40	0,67	0,20	5,40	0,85	0,33
- volume van de investeringen	0,35	0,89	-0,95	8,86	1,39	0,48
- volume van de export	0,96	1,16	0,36	9,41	1,48	0,05
- afzetprijis	0,02	-0,58	-0,18	-4,70	-0,74	-0,03
- volume van de particuliere consumptie	0,18	-0,40	0,58	-4,16	-0,65	1,05
dienstensector						
- volume van de productie	0,25	0,86	0,74	6,30	0,99	0,78
- werkgelegenheid	0,19	0,64	0,55	4,72	0,74	0,59
- volume van de export	0,57	0,70	0,22	5,65	0,89	0,03
- afzetprijis	0,11	-1,67	-0,60	-13,38	-2,10	-0,13
- volume van de particuliere consumptie	0,10	0,69	0,99	4,52	0,71	1,15

a) In procent-punten van het beschikbare winstinkomen.

b) In procent-punten van het beschikbare looninkomen.

c) In procent-punten van de loonvoet (inclusief sociale lasten werkgevers).

d) Inclusief sociale lasten werkgevers.

e) In procent-punten van het inkomen van de marktsector.

f) Dezelfde effecten kunnen worden becijferd op basis van: winstbelasting: 0,27, en subsidies in lopende prijzen: 0,00.

g) Dezelfde effecten kunnen worden becijferd op basis van: winstbelasting: 1,71, en subsidies in lopende prijzen: 0,00.

vesteringen toenemen, niettegenstaande de subsidievermindering. De loonkostenverlaging overcompenseert deze laatste.

Loonbelastingverlaging met als complement een subsidieverlaging of winstbelastingverhoging geeft een kwalitatief ander beeld. De dienstensector ondergaat nu wel versterking omdat de koopkrachteffecten van de lagere loonbelasting bij uitstek gunstig zijn voor de relatief sterk op het binnenland georiënteerde dienstensector. Via de veronderstelde „afwentelings”-coëfficiënt van een kwart dalen ook in deze variant weer de loonkosten, hetgeen vooral gunstig is voor de goederenexport. Dit effect is nu natuurlijk geringer dan in kolom 2. Bovendien moeten als gevolg van de minder grote inverdieneffecten de subsidies nu veel meer dalen dan in geval 2, wat negatieve gevolgen voor de investeringen heeft. Uiteraard betekent de lastenverlichting op zich beschouwd een aanslag op de lopende rekening. Dit wordt echter nagenoeg geheel gecompenseerd door enerzijds endogene loonmatiging en anderzijds de bezuinigingen op de subsidies.

Loonmatiging gecombineerd met verlaging werkgeversaandeel in de sociale lasten, zonder afwenteling. (kolom 4) geeft zeer grote mutaties in bijna alle variabelen. Hier is aan de orde loonmatiging, waarvan de inverdieneffecten voor de overheid worden doorgegeven in verlaging van de werkgeverslasten. De multiplierreactie komt door de afwezigheid van vertragingen meteen naar voren en geeft daarom spectaculaire uitslagen. Het initiële concurrentievoordeel ten opzichte van het buitenland vertaalt zich in hogere export, productie en werkgelegenheid. De hieruit resulterende besparingen op uitkeringen voor de collectieve sector, opgeteld bij de oorspronkelijke bezuiniging veroorzaakt door de loon- en uitkeringsdaling, worden doorgegeven via een verlaging van de sociale werkgeverslasten. Daardoor krijgt bovenstaand proces opnieuw een stoot. De goederensector neemt de dienstensfeer op sleeptouw en bovendien groeit de laatste als gevolg van het feit dat loonkostendaling zeer sterk inwerkt op de dienstenprijzen. Per saldo dalen de nominale lonen zeer sterk, terwijl de beschikbare reële lonen zelfs iets stijgen. De effecten van de verhoogde export op de lopende rekening worden bijna geheel gecompenseerd door de met de afzet complementaire import en door de ruilvoetverliezen.

Idem met afwenteling. Wanneer een afwenteling van werknemerslasten van 1/4 wordt verondersteld, zijn de uitslagen veel kleiner. Kwalitatief is er geen enkel verschil tussen de varianten 4 en 5. Kort samengevat is van beide de conclusie dat loonkostendaling in een vraagmodel goed kan werken. De op het eerste gezicht voor de hand liggende bevoordeling van de relatief arbeidsintensieve diensten wordt voorkomen door de groei van de goederenexport.

Verlaging van de collectieve lasten voor werknemers. Als laatste variant kan een verlaging van de sociale lasten voor werknemers genoemd worden. Verondersteld is daarbij dat geen „afwenteling” hiervan plaatsvindt in de vorm van een negatieve loonimpuls. De maatregelen waarmee dit idee vorm kan worden gegeven, kunnen heel verschillend zijn. Op de eerste plaats kan men de effecten interpreteren als die van een beperking van de looninlevering door ambtenaren of van de verlaging van de collectieve uitkeringen (14). Kortom, een minder stringent bezuinigingsbeleid is hier aan de orde (15). Een tweede interpretatie is er een van een algemene belastingverlaging die niet gevolgd wordt door een al dan niet evenredige loonsverlaging. Hier zit de gedachte achter dat het in het verleden opgetreden afwentelingsproces van stijgende collectieve druk niet behoef op te treden wanneer drukverlaging aan de orde is. Aldus wordt inhoud gegeven aan de mogelijkheid dat economische processen, empirisch vastgesteld in een tijd van stijgende lonen en toenemende druk, niet meer opgeld doen in tijden van looninlevering en drukverlaging. Een derde beschouwingwijze is er een van het terugploegen van de inverdieneffecten van de overheid door een meevallende ontwikkeling van de wereldhandel (zie kolom 1). Tevens wordt door deze impuls dan de reeds genoemde scheefgroei gecompenseerd.

De verhoging van de beschikbare lonen bevordert de productie in ons vraagmodel, vooral die van de dienstensector. Het grote gewicht van de gezinsconsumptie in de afzet is daar debet aan en tevens de leveringen aan de goederensector, welke sector uiteraard ook een positieve impuls ondergaat. Als positieve gevolgen mogen verder naar voren worden gebracht het nagenoeg

constant blijven van de categoriale inkomensverdeling en de verhoging van de beschikbare winsten, ongeveer in lijn met het nationale inkomen. De financieringssaldoquote loopt enigszins terug, maar duidelijk is dat er sprake is van grote inverdieneffecten. Een en ander wordt weerspiegeld in het tekort op de lopende rekening.

Gecombineerd met de impuls van de meevallende ontwikkeling van de wereldhandel komt een beeld naar voren van forse productiegroei, gelijkelijk verdeeld over goederen- en dienstensector (op buitenland respectievelijk op binnenland gerichte bedrijven), toenemende beschikbare winsten en een constante arbeidsinkomensquote. Financieringstekortquote exclusief rentelasten en lopende rekening muteren nauwelijks.

Of een dergelijk beleid van belastingverlaging zou moeten worden gevoerd, is in hoge mate afhankelijk van de verwachting die men heeft ten aanzien van de duurzaamheid van het herstel van de wereldhandel en daarmee van de groei. Ook is hier van belang hoe men aankijkt tegen de financiering van toekomstige rente- en aflossingsverplichtingen van de overheid, ook in het geval van een duurzaam herstel van de groei. Is men optimistisch, dan lijkt een expansief beleid bij een aantrekkende wereldhandel een meer constructieve benadering van de mondiale economische problematiek dan het huidige remmende beleid van een semi-olieland als het onze. Het kweken van exportoverschotten door landen als Nederland, zoals echt zwakke derde-wereldlanden (moeten) doen, brengt het herstel noodzakelijkerwijs binnen afzienbare tijd om zeep. Wanneer een meevallende wereldhandel vooralsnog gezien moet worden als een conjuncturele zaak, ontvalt aan de zesde impuls de basis. Dan moet worden geconstateerd dat het structureel uit de hand lopen van de overheidsfinanciën in het verleden het onmogelijk maakt om de impuls vanuit de VS nu ook slechts door te geven. De westerse landen met grote overheidstekorten moeten een remmend beleid voeren, evenals de derde-wereldlanden. Daarmee wordt onherroepelijk bereikt dat de effecten van het stimuleringsbeleid van de regering-Reagan slechts korstondig zullen zijn.

Ook indien men oordeelt dat vanwege de zwaarte van de toekomstige rente- en aflossingsverplichtingen het financieringstekort *inclusief* rentelasten moet dalen, is geen enkele vorm van stimulering opportuun. Zelfs indien de wereldhandel fors aantrekt, moet de overheid dan bezuinigen. Het grote dilemma van te grote tekorten in het verleden komt dan naar voren. De VS zullen hun expansieve beleid binnen afzienbare tijd moeten terugdraaien om renteverlaging te bewerkstelligen. Een grote terugslag op de handelspartners moet dan verwacht worden en slechts enkele landen zouden een compenserende politiek kunnen voeren. Enig optimisme kan in dit geval slechts ontleend worden aan de rentegevoeligheid van de bestedingen. Substantiële rentedaling verlicht de schuldenproblematiek van de derde wereld en van de andere grote tekortlanden, terwijl bestedingscategorieën als investeringen en woningbouw daardoor ook positief kunnen worden beïnvloed.

J.H.M. Donders
A.M. van Nunen

14) Hiermee wijken we af van de in paragraaf 3 veronderstelde koppeling.

15) Een autonome verlaging van de loonbelasting genereert ingeval $\alpha = 0$ dezelfde effecten als een autonome verhoging van de collectieve inkomens ten opzichte van de inkomens in de marktsector.